

Б. М. Боднарюк (Чернівці)

Особливості християнізації Шотландії в епоху Раннього Середньовіччя

Християнське місіонерство й християнське просвітництво на терені ранньосередньовічної Шотландії — тема, котра ще залишається достатньо актуальною в наш час через порівняно незначну наукову розробку як у XIX, та і в XX ст. Лише на межі XX—XXI ст. у першу чергу британські (шотландські та англійські) історики реалізували низку проектів, пов'язаних з вивченням панівних політичних і культурно-релігійних процесів, що для автохтонного населення архіпелагу — кельтів, бриттів, піктів, валлійців, гелів, з одного боку протягом V—VII ст. мали синтезно-цивілізаційний характер, з іншого — демонстрували наявність трансформаційних і одночасно адаптаційних тенденцій, орієнтованих на архетипні взірці кельтської інсулярної культури означеної епохи.

У державотворчому плані схема, запропонована на початку 90-х рр. минулого століття К. Стрінгером, дозволяє розглядати територіальні структури Шотландії V—VI ст. як сукупність *гетерогенного центру*, що інтенсивно розвивається, максимально підданого культурним асиміляціям, і відносно стабільних, з точки зору збереження усталених локальних традицій, *периферійних утворень* [1, с. 87–89]. На цьому історичному тлі факти апостолізації місцевих племен й племінних утворень — бригантів, селговів, новантів, вотадинів, дамноніїв — значною мірою відіграли культуртрегерську роль. У виділеному сенсі феномен Кельтської Церкви, як і засади місіонерсько-просвітницької діяльності її святителів, пояснюється незвичністю середовища. З часів євангельської проповіді християнство — міська релігія у I—IV ст. — було добровільно прийняте протягом V—VI ст. у регіоні, де міст, за континентальними мірками, не існувало взагалі [2, с. 112].

Сучасний дослідник протоієрей Олександр Шабанов зазначає, що на «Зеленому острові» в ту епоху дійсно існували канонічні й еклезиологічні «проблеми», як, зрештою, «і повсюдно, де національна домінанта виразно про себе заявляла. Кельти-місіонери мандрували, але не підкорювали. Надихували, проте не вдавалися до насильницького переконання. Вони були дисциплінованими кліриками, однак слабкими адміністраторами. Створювали більше поезії, ніж схоластичної теології. Свв. Коламба, Давид, Колумбан фундаторами нового руху чи «тубільних» церков не ставали. В них не виявлялося почуття приналежності до окремої конфесії, яку у більшості христия-

ян в наш час. Вони належали до тієї епохи, коли Церква мислилась в універсальних термінах, а не як серія національних об'єднань. Кельтські святі стали частиною європейського мейнстріма і не відрізнялись у корені від інших святих. Вони поділяли апостольську віру Сходу та Заходу, але переважно дотримувались традицій східного аскетизму» [3, с. 10].

Переходячи до характеристики доби і висвітлення витоків та передумов формування ранньошотландського християнського просвітництва, можна констатувати: виділений період припадає на «золотий вік кельтської святості». Дійсно, V—VII ст. виявились добою, коли святість і місіонерство у Британії перетворились на поширену (і шановану) чоловічу «професію». Одним з найбільш яскравих її представників став Просвітитель Шотландії Св. Коламба, про якого відомий історик Дж. Бредлі написав: «Він як історична особистість виділяється на тлі своїх соратників у святості так, що останні немов тіні рухаються в країні сутінок» [4, с. 6].

Самі по собі поняття «Кельтська Церква» і «кельтське християнство» невід'ємні від «віку святих». Ця епоха розпочалась у першій половині V ст. з прибуття до Ірландії Св. Патріка (390–460), тривала до середини VII ст. і завершилась 651 р. разом зі смертю Св. Айдана Ліндісфарнського (600–651). Тодішні подвижники нерозділеної Вселенської Церкви, які любили та добре знали православний Схід, поєднали місіонерський порив, духовну культуру і євангельську віру у виняткових пропорціях. Святі Сиаран з Клонмакнойза, Фіндбар з Корка, Кевін з Глендалока, Бригіта Кілдарська, Брендан Клонфертський, Колумбан Молодший, Давид Уельський, Коламба Айонський, сотні інших проповідників створювали свій унікальний християнський світ [3, с. 57–58]. Одночасно потрібно пам'ятати, що для ранньосередньовічного західноєвропейського соціуму «співдружність святих» залишалась живою реальністю, а не просто дидактичним фактом. Святі були присутні поруч, і вони діяли, наочно демонструючи подвиг спокутувочої аскези [5, с. 37].

Існує ще один важливий чинник, який симптоматично — в межах мотиваційних пріоритетів — сприяв становленню пікто-шотландської місіонерсько-просвітницької традиції, це — паломницька практика. Джерелом, де зберігаються свідчення про неї, є трактат Адомнана «Про святі місця». Автор намагався бути точним і лаконічним. Талант документаліста й майстерність проповідника тут вдало поєднались з яскравою образністю викладу. Західна Церква була вражена, коли у першій половині VIII ст. повсюдно (в межах латинського світу) почали поширюватись копії цього манускрипту. Книга виявилась унікальною. Свою увагу їй приділив і Беда Досточтимий у розповіді про галльського єпископа Аркульфа [6, Гл. 15–17].

Св. Адомнан (624–704), який жив на віддаленому шотландському острові, осторонь від торгівельних шляхів та великих доріг, схоже вірив, що, йдучи слідом за розповіддю Аркульфа, роблячи свої записи, розмірковуючи

й співпереживаючи випадковому гостеві, він теж здійснює свого роду паломництво до Святих Місць. З його твору видно, що абата завжди хвилював зв'язок між Айною і рештою християнського світу [7, с. 164]. Таким чином, книга зближувала центр «коламбівської церкви» з біблійною землею, а «Житіє Св. Коламби» підкреслювало наступництво між справами фундатора общини і подвигами пророків, апостолів та самого Спасителя.

Перші свідчення щодо присутності християн на півночі Англії й півдня Шотландії пов'язані з перебуванням римських легіонів на Адріановому валу. Як відомо, в IV ст. християнство було поширене в римській армії у Британії на достатньо високому рівні. Імператори-узурпатори Магн Максим (383–388) та Константин III (407–409), які командували залогами, що захищали вал, самі були християнами [8, с. 279]. Тому предмети, які свідчать про присутність римлян-християн на північних кордонах Британії, виявляються в місцях дислокації римських військ. За даними археології, очевидною є присутність християн і в римських міських поселеннях півночі: так, в Еборакумі на середину IV ст. вже був свій єпископ [8, с. 279].

Знахідки з рову у Трапрейн Лоу свідчать, що вотадини були знайомі з існуванням християнства, хоча, на думку С. Фьодорова й О. Паламарчука, зробити висновки про те, яким чином предмети з християнською символікою були ними придбані або як використовувались, неможливо [9, с. 110]. У свою чергу в піктській поемі «Y Gododdin» трапляються описи елементів християнського культу: герої приймають Причастя, покладають золото на вівтар, вояки здійснюють покаєння у церкві [10, с. 87]. На території новантів, у Галлоуей, збереглася значна кількість кам'яних плит — як надмогильних, так і вотивних — з написами, які свідчать про сповідання християнства їх творцями [11, с. 144].

Найбільш ранній напис, зроблений на «камені Латина», був виявлений неподалік Уїторна й відноситься до другої половини V ст.; він починається цитатою з гімну «Te Deum». Ще одна надмогильна плита кінця V ст. вказує на поховання двох «великих та благочестивих єпископів, Вівенція й Маворія» [8, с. 284]. Напис, датований початком VI ст., знайдений так само поблизу Уїторна, фіксує: «Місце апостола Петра», що може бути інтерпретовано як декларація зв'язку померлого з Апостольським престолом [9, с. 111]. В долині Туїда у 60-х рр. XX ст. англійські археологи знайшли декілька поховань, датування яких визначається майже на 20 років пізніше за артефакти з Галлоуея. Піктські кладовища VI—VII ст. свідчать про існування християнських общин у районі Сент-Ендрюса й Данді в той період [9, с. 111].

З поселенням Уїторн пов'язана також діяльність першого з великих місіонерів Шотландії — Св. Нініана (360–432). Поширена у фаховій літературі версія відносно двох послідовних місій до піктського населення, першу з яких, до південних піктів, здійснив Св. Нініан, а другу, до північних, —

Св. Коламба, бере свій початок в «Історії» Беди Досточтимого. Проте, ситуація зі Св. Нініаном виглядає дещо складнішою. Згідно зі справедливим зауваженням Е. Томсона [12, с. 19–20], який співставив обставини місії Нініана з діяльністю інших нечисленних єпископів-місіонерів, котрі проповідували за римським лімесом — перш за все Св. Ульфїли (360–430), хрестителя готів, і Фруменція Аксумського (Ефіопського), — єпископ може бути висвячений лише для очолення й окормлення вже існуючої общини, а не з метою навернення племен, незнайомих з християнством. Свідчення Беди підтверджують такий погляд на місію Нініана.

Література

1. *Stringer R.* Periphery and Core in Thirteenth Century Scotland: Alan, Son of Roland, Lord Galloway and Constable of Scotland // *Medieval Scotland: Crown, Lordship and Community.* — Edinburgh, 1993.
2. *Мейендорф И. о.* История Церкви и восточно-христианская мистика / Сост. и общ. ред. И. В. Мамаладзе. — М., 2000.
3. *Гильда Премудрый.* О гибели Британии. Фрагменты посланий. Жития Гильды. — СПб., 2003.
4. *Bradley J.* Celtic Christianity: Making Myths and Chasing Dreams. — Edinburgh, 1999.
5. *Hardinge L.* The Celtic Church in Britain. — L., 1995.
6. *Беда Достопочтенный.* Церковная история народа англвов. — СПб., 2001.
7. *Meehan D.* Adamnans De Locis Sanctis. — Dublin, 1983.
8. *Thomas Ch.* Christianity in Roman Britain to A. D. 500. — Berkley; Los Angeles, 1981.
9. *Фёдоров С. Е., Паламарчук А. А.* Средневековая Шотландия. — СПб., 2014.
10. *Smyth A.* Warlords and Holy Men: Scotland A.D. 80–1000. — Edinburgh, 1989.
11. *Hudson B.* Kings and Church in Early Scotland // *The Scottish Historical Review*, 1994. — Vol. 73. — № 196. — Part 2.
12. *Thomson E. A.* The Origin of Christianity in Scotland // *The Scottish Historical Review*, 1958. — Vol. 37.

